

АНОТАЦІЯ

Спірідонов М. Ю. Демократія як соціокультурний феномен: загальне та особливе – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «033 – Філософія». – Київський національний університет будівництва і архітектури Міністерства освіти і науки України, Київ, 2024.

За результатами дослідження демократії крізь призму соціокультурних реалій концептуалізовано положення, відповідно до якого незнання специфіки соціокультурного середовища чи з різних причин неврахування, ігнорування соціокультурного контексту демократичного процесу прирікає такий процес на наслідки, які є далекими від очікуваних, а інколи й категорично несумісними з ними. Це призводить до ситуації подвійного негативізму: з одного боку, зазнає невдачі конкретно-історичний процес демократизації, з іншого боку, дискредитується ідея демократії в трансчасовому вимірі, девальвується її реноме як дієвого інструмента оптимізації всіх сфер суспільної життєдіяльності.

Обґрунтовано причинно-наслідковий зв'язок, згідно з яким досягнення функціональної дієвості демократії передбачає її онтологічний статус невід'ємної складової, атрибута і навіть імперативу культури світоглядної, бо лише в такому разі забезпечується автоматизм дії демократичних норм і процедур на рівні повсякденної спонтанності, латентності, автоматизмів і стереотипів життєдіяльності.

Здійснено змістовне і критеріальне розмежування соціокультурної дійсності на локальні соціокультурні явища і фактори (йдеться про просторовий і здебільшого етнонаціональний формат соціокультурної онтології) та глобальні соціокультурні тенденції, які виокремлюються за часовою, темпоральною, епохальною ознакою – тобто фактично визначають соціокультурну специфіку епохи.

Виявлено значущість такої унікальної функції демократичного процесу, як обмеження влади: саме в цій функції втілюється унікальна специфіка демократії, позаяк будь-який інший тип управління діє за принципом експансії – його метою є сама влада, влада як така, а не обмеження влади.

Концептуалізовано висновок із приводу того, що своєчасне й ефективно реагування на недоліки й зловживання є виразним концептуальним критерієм і своєрідним лакмусовим папірцем, засобом якого можна здійснювати коректне розмежування соціумів за ознакою їх відповідності канонам демократії.

Уточнено аргументаційний вердикт, згідно з яким основною перевагою реалізації моделі партиципаторної демократії є високий рівень легітимності тих рішень, що приймаються за умови її застосування. Широка політична участь постає підставою легітимності як окремих рішень, так і державних інститутів у цілому.

Обґрунтовано висновок про доцільність семантичного і функціонального позиціонування демократії не як кінцевого стану, а як перманентного процесу, в межах якого практично всі недоліки демократії в принципі підлягають коригуванню за умов їх своєчасного виявлення й кваліфікованого, по-громадянськи відповідального реагування на них. На відміну від інших форм правління і суспільно-політичних процесів, демократія спроможна вдосконалювати себе й ефективно розв'язувати свої проблеми за рахунок власних, іманентно притаманних процедур і механізмів.

Доведено значущість адекватного розуміння демократії і явищ демократичної етиології, а саме: якщо з приводу феномена демократії створити неадекватне, тенденційне, демагогічне, популістське і т. п. враження, то індивідуальні й колективні зусилля будуть каналізовані за хибними й контрпродуктивними напрямками, які не мають нічого спільного зі справжніми проблемами, а відтак не можуть у принципі слугувати засобом досягнення мети розв'язання справжніх проблем як самої демократії, так і проблем

суспільства, детермінованих недоліками прикладного застосування теоретичних засновків демократії;

Аргументаційно та ілюстративно увиразнено тезу, згідно з якою перспективи динамічного поступу демократії перебувають в істотній залежності від фактору демократичної культури як культивування демократичних принципів, цінностей, норм сприйняття реалій суспільної дійсності. На відміну від демократизму зовнішнього, який є формальним, формалізованим, декларативним, наративним, маніфестованим, пропагандивним, меморандумним тощо, демократизм внутрішній є іманентним, автентичним, успадкованим і засвоєним на рівні соціокультурних стереотипів світосприйняття й автоматизмів дій.

Набуло подальшого розвитку концептуальне положення про демократію як не стільки детальне відтворення в суспільному житті певної доктрини, скільки як своєрідну цільову мету та ідеал, до реалізації якого можна наблизитися різними шляхами. У цьому сенсі демократія постає постійним стимулом самовдосконалення суспільства і держави, а не репресивною за своїм змістом схемою чи матрицею, яка застосовується однаково й за однаковими правилами в будь-яких історичних, соціальних і культурних контекстах;

Уточнено аргументаційний підхід, відповідно до якого саме сукупність соціокультурних досвідних даних забезпечує смисло-значеннєве фокусування, істотно детермінуючи, а інколи й визначаючи в найдрібніших деталях уявлення про резонансні явища і події соціальної сфери взагалі та про феномен демократії, його покликання й функціонально-інструментальне призначення зокрема.

На підставі компаративного аналізу з'ясовано, що, попри значну інтенсивність дослідницьких зусиль, скерованих на визначення змістовного інваріанта демократії, досягнення такої мети є малоімовірним з різних причин – насамперед із огляду на змістовну багатоманітність демократії та різнотлумачення з приводу питомого значення кожного зі змістовних

елементів для функціонування системи демократії. Ще однією істотною причиною є принцип розвитку, відповідно до якого з часом уявлення про значущість різних компонентів демократії зазнає змін, перегляду і реструктуризації;

Визначено інструментальну значущість, а в багатьох випадках навіть визначальність деліберативної демократії: саме з процедурними та аргументаційними опціями деліберативної демократії як дискусійної, комунікативної, дорадчої складової демократичної процесуальності пов'язані перспективи зняття поширених у наш час інформаційних «фільтрів» у вигляді тенденційності, суб'єктивізму, міфологізму та неадекватного буттєвим реаліям стереотипізму.

Ключові слова: демократія, соціокультурна дійсність, культурно-цивілізаційні пріоритети, демократичний транзит, демократична культура, причинно-наслідкова зумовленість, функціонально-інструментальний аналіз, ієрархія смислів і значень.

ABTRACT

Spiridonov M. Democracy as a socio-cultural phenomenon: general and specific considerations – *Qualification scientific work on the rights of a manuscript.*

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty «033 – Philosophy». – Kyiv National University of Construction and Architecture of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2024.

According to the results of the study of democracy through the prism of socio-cultural realities, the position is conceptualized according to which ignorance of the specifics of the socio-cultural environment or for various reasons of neglect, ignoring the socio-cultural context of the democratic process dooms such a process to consequences that are far from expected, and sometimes categorically incompatible with them. This leads to a situation of double negativism: on the one hand, the concrete historical process of democratization fails, on the other hand, the idea of democracy in the trans-time dimension is discredited, its reputation as an effective tool for optimizing all spheres of public life is devalued.

The causal relationship is substantiated, according to which the achievement of the functional effectiveness of democracy implies its ontological status as an integral component, attribute and even imperative of worldview culture, because only in this case the automaticity of democratic norms and procedures at the level of everyday spontaneity, latency, automatisms and stereotypes of life is ensured.

A meaningful and criterial distinction of sociocultural reality is made between local sociocultural phenomena and factors (we are talking about the spatial and mostly ethno-national format of sociocultural ontology) and global sociocultural trends, which are distinguished by time, temporal, epochal characteristics – that is, they actually determine the sociocultural specifics of the era.

The significance of such a unique function of the democratic process as the restriction of power is revealed: it is in this function that the unique specificity of democracy is embodied, since any other type of governance operates on the principle

of expansion – its goal is the power itself, power as such, and not the restriction of power.

The conclusion is conceptualized that a timely and effective response to shortcomings and abuses is a distinct conceptual criterion and a kind of litmus test, by means of which it is possible to correctly distinguish societies on the basis of their compliance with the canons of democracy.

The argumentation verdict was clarified, according to which the main advantage of implementing the participatory democracy model is a high level of legitimacy of those decisions that are made subject to its application. Broad political participation is the basis for the legitimacy of both individual decisions and state institutions as a whole.

The conclusion about the expediency of the semantic and functional positioning of democracy not as a final state but as a permanent process, within which practically all the shortcomings of democracy are subject to correction in principle under the conditions of their timely detection and qualified, civically responsible response to them, is substantiated. Unlike other forms of government and socio-political processes, democracy is able to improve itself and effectively solve its problems through its own inherent procedures and mechanisms.

The significance of an adequate understanding of democracy and the phenomena of democratic etiology is proved, namely: if, regarding the phenomenon of democracy, an inadequate, tendentious, demagogic, populist, etc. impression is created, then individual and collective efforts will be channeled along false and counterproductive directions that have nothing to do with real problems, and therefore cannot in principle serve as a means of achieving the goal of solving the real problems of both democracy itself and the problems of society, determined by the shortcomings of the applied application of the theoretical foundations of democracy.

Argumentatively and illustratively, the thesis is expressed that the prospects for the dynamic progress of democracy are significantly dependent on the factor of democratic culture as the cultivation of democratic principles, values, norms of

perception of the realities of social reality. Unlike external democracy, which is formal, formalized, declarative, narrative, manifested, propaganda, memorandum, etc., internal democracy is immanent, authentic, inherited and assimilated at the level of socio-cultural stereotypes of world perception and automatism of actions.

The conceptual position on democracy has been further developed as not so much a detailed reproduction of a certain doctrine in public life, as a kind of goal and ideal, the implementation of which can be approached in different ways. In this sense, democracy is a constant stimulus for the self-improvement of society and the state, and not a repressive in its content scheme or matrix, which is applied equally and according to the same rules in any historical, social and cultural contexts.

The argumentative approach is clarified, according to which it is the totality of socio-cultural experience that provides semantic-meaningful focusing, significantly determining, and sometimes defining in the smallest details the ideas about resonant phenomena and events of the social sphere in general and about the phenomenon of democracy, its vocation and functional and instrumental purpose in particular.

On the basis of comparative analysis, it was found that, despite the significant intensity of research efforts aimed at determining the meaningful invariant of democracy, the achievement of such a goal is unlikely for various reasons – primarily due to the meaningful diversity of democracy and different interpretations about the specific importance of each of the meaningful elements for the functioning of the democracy system. Another significant reason is the principle of development, according to which, over time, the idea of the significance of the various components of democracy undergoes changes, revision and restructuring.

The instrumental significance, and in many cases even the determinacy of deliberative democracy is determined: it is with the procedural and argumentative options of deliberative democracy as a debatable, communicative, advisory component of democratic proceduralism that the prospects of removing the information «filters» common in our time in the form of tendentiousness,

subjectivism, mythologism and stereotyping inadequate to the existential realities are associated.

Keywords: democracy, socio-cultural reality, cultural and civilizational priorities, democratic transit, democratic culture, causality, functional and instrumental analysis, hierarchy of meanings.